

Egyetemi doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

A tanúságtétel játékmódjai a képregényben:

A keletnémet múlt színrevitele

a kortárs német képregényes irodalomban

Trippó Sándor

Témavezető: Dr. habil. Pabis Eszter

DEBRECENI EGYETEM

Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2018

Az értekezés célkitűzése és a téma körülhatárolása

Jelen értekezés egyrészt a rendszerváltás előtti történelem színrevitelét vizsgálja a kortárs történelmi képregényben, másrészt pedig azt vizsgálja, milyen módon használhatók a volt keletnémet államról szóló képregényes elbeszélések az egyetemi oktatásban és a nyelvtanításban. Ha egy beszélgetésben egyszerre esik szó a keletnémet múltról és a képregényekről, akkor szinte biztosak lehetünk abban, hogy vagy a keletnémet *Mosaik* füzetek közismert szereplőiről van szó, habár médiumtörténeti szempontból nyilvánvalóan helytelen az NDK képregényirodalmát kizárólag a Magyarországon is ismert képregényfigurák kalandos történeteivel azonosítani. Ezekhez a képregénytörténetekhez azonban kétségtelenül olyan sok nosztalgikus élmény kapcsolódik, és éppen ezért ezek a történetek olyan mélyen beágyazódtak a német kollektív emlékezetbe, hogy azokat „a kollektív emlékezet és identitás nemzedékeken átívelő kristályosodási pontjainak”¹ tekinthetjük és a kultúratudományos emlékezetkutatás sokak által vitatott, ugyanakkor rendkívül megtermékenyítő hatású fogalmát használva akár emlékezhelyként is értelmezhetjük. Ezek a képregényes elbeszélések keletkezésük körülményeit sokféle módon zárják magukba és válhatnak ezért fontossá az identitásképzés szempontjából. A képregény sajátos módon tükrözi azt a kulturális közeget, melyben létrejön és ennek kapcsán többek között a német képregénykutató Christine Gundermann arra hívja fel a figyelmet, hogy a képregény – legyen szó annak bármely formájáról is – történelmi forrásként tételeződik. „Tanúskodnak egy adott társadalom értékrendjéről, szabályairól, a társadalmi nemekről vallott nézetekről és a divatról; a társadalmat és annak az adott pillanatban érvényes diskurzusait tükrözik vissza.”² Ha folytatjuk ezt a gondolatsort, akkor könnyen belátható, hogy a kortárs képregények szintén rögzítik a különféle társadalmi és kulturális viszonyokat és így láthatóvá teszik azokat a szimbolikus küzdelmeket is, melyek a közelmúlt értelmezéséről szólnak.

A német rendszerváltás utáni társadalom a háború utáni kettéosztottság történelmi tapasztalatától egyre inkább távolodva elkezdett foglalkozni a keletnémet történelem megítélésével, azaz arra irányította figyelmét, hogy milyen szimbolikus jelentőséget hordoznak az újraegyesítés előtti események és társadalmi viszonyok és milyen értelmezési keretek tekinthetők legitimnek ezzel a korszakkal kapcsolatban. Ebben a kontextusban a képregény mint a kommunikatív emlékezet médiuma lehetővé teszi az „emlékezetkultúra sajátos kihívásairól”³ szóló vitákat azáltal, hogy sokféle és olykor vitatott és ellentmondásos megközelítéseket jelenít meg és tesz hozzáférhetővé (*Zirkulationsmedium*). Ugyanakkor nem csak elősegítői ezeknek a folyamatoknak, hanem eszközei is annak, hogy a közösség a közelmúlt értelmezésének súlypontjait kijelölje és ezáltal a korszak tapasztalatai a kommunikatív emlékezetet elhagyva a kulturális emlékezet részévé válhassanak. Azok a történelmi valóságok, melyeket a képregények az elmesélt és bemutatott tartalmak

---

¹François, Etienne/ Hagen Schulze: Einleitung. Uő. (szerk.): Deutsche Erinnerungsorte. Bd. I. München. C.H. Beck. 2001. 9-24.itt: 18.

²Gundermann, Christine: Comics als historische Quelle. Visual History. Online-Nachschlagewerk für die historische Bildforschung. URL: <https://www.visual-history.de/2015/01/26/comics-als-historische-quelle/> (Letöltés: 2018. 04. 02.)

³Erl, Astrid: Literatur als Medium des kollektiven Gedächtnisses. Astrid Astrid/Ansgar Nünning: (szerk.): Gedächtniskonzepte der Literaturwissenschaft. Theoretische Grundlegung und Anwendungsperspektiven. Berlin. De Gruyter. 2005. 249-276. itt: 255.

összefonódása révén (*Verflechtung des Gesagten und Gezeigten*) megjelenítenek, ilyen értelemben a történelem különféle értelmezési módjait tárják elénk.

A kortárs német nyelvű képregényirodalom sokszínű elbeszélés és értelmezés módjaival a közelmúlt történelmének újragondolására valamint általában véve a múlttól és az emlékezésről alkotott elképzelések felülvizsgálatára ösztönöz. Miközben a német képregényalkotók az újraegyesítés és az ezredforduló közötti időszakban alig szenteltek figyelmet alkotásaikban a háború utáni korszaknak, addig a fal leomlásának huszadik évfordulója óta közel húsz olyan könyvformátumú terjedelmes alkotás jelent meg, melynek középpontjában vagy a keletnémet történelem vagy a békés átmenet áll. Valószínűleg három, egymással összefüggő folyamatnak köszönhető az, hogy a képregényes irodalom elkezdett érdeklődést mutatni a közelmúlt eseményei iránt. Egyrészt a képregény, jobban mondva annak önálló kötetben megjelenő, lezárt szerkezetű és többnyire önéletrajzi vagy irodalmi ihletésű formája a *graphic novel* a német kulturális életben (is) meghonosodott. Másrészt a tudományos gondolkodás egyre jobban érdeklődik a képregény korábban lenézett médiuma iránt és így például fokozatosan felfedezték a történelmi képregényt mint a tudásátadás eszközt. Harmadrészt a német emlékezetkultúrában bekövetkezett hangsúlyeltolódásoknak vagy a kettéosztottság iránti fokozott figyelemnek tudható be, hogy a képregényben megjelent a fal leomlása vagy akár az 1953-as berlini munkásfelkelés. A rendszerváltás előtti múlttal foglalkozó alkotások változatosak és épp úgy találunk aprólékos kutatómunkával előkészített, dokumentarista igényű elbeszéléseket, mint szuperhős-képregényeket, melyek a rendszerváltást hol generációs konfliktusként, hol a látszólag gondtalan gyermekkor végeként mutatják be.

Ez idáig nem foglalkoztak behatóan azzal, hogy a kortárs német történelmi képregény milyen sokrétű kifejezőmódokkal fordul a közelmúlt történelmi tapasztalataihoz, milyen módon keretezi a keletnémet korszak emlékeit. Ezért vállalkozom dolgozatomban arra, hogy kiválasztott művek elemzésén keresztül bemutassam, milyen formában tükröződnek a kortárs német történelmi képregényekben a rendszerváltás előtti időszak megítéléséről folytatott viták. További célom, hogy ösztönzést adjak a (magyarországi) germanisztika média- és képregénytudományi szempontú újragondolásához, s példákkal szemléltessem, hogy milyen új és a hagyományos tudományágakon átívelő értelmezési lehetőségek nyílnak meg azáltal, ha a képregényt a jövőben nem valamilyen kétes szubkulturális műfajnak, vagy alsóbbrendű gyermekirodalomnak tekintjük, hanem önálló médiumnak. Az értekezés záró fejezetében pedig saját oktatói és nyelvtanári tapasztalataimra építve bepillantást nyújtok abba is, hogyan használható fel a képregényirodalom arra, hogy segítségükkel történelmi és országismereti tartalmakat közvetítsünk. A dolgozat bemutatja a szakmódszertan néhány aktuális irányzatát és különböző képregényhez kapcsolódó anyagokból kiindulva felvázolja a német mint idegen nyelv oktatásán belül azokat a gyakorlatokat, melyek a megértés mellett a kifejezőkészség fejlesztését segítik elő.

Az első fejezetben rövid áttekintést adok azokról a kutatási irányokról és elméleti megközelítésekről, melyek napjainkban a rendszerváltás előtti korszak értelmezésében meghatározó szerepet töltenek be. Ezt követően Martin Sabrow munkája alapján bemutatom azt a három nagyhatású, az emlékezeti kultúrát értelmező szemléletmódot, mely az NDK történelmével kapcsolatban meghonosodott a német emlékezetkultúrában. Az itt tárgyalt

keretezési módokat (*Diktaturgedächtnis, Arrangementgedächtnis, Fortschrittsgedächtnis*) a dolgozat további fejezeteiben hasznosítom és a keletnémet államról szóló képregényes elbeszéléseket ezek figyelembe vételével elemzem. Egy következő lépésben a kultúratudományi emlékezetkutatás két sok vitát kiváltott fogalmával foglalkozom. Egyrészt felvázolom a tanúságtétel (*Zeitzeugenschaft, testimony*) gyakorlatának keletkezéstörténetét, modernkori módozatait, majd bemutatom a keletnémet múlthoz kapcsolódó sajátosságait. Másrészt a *kulturális trauma* fogalmát vizsgálom, ugyanis a lengyel szociológus Piotr Sztompka szerint a közép-európai átalakulások értelmezhetők ebben a fogalmi keretben. Ebből pedig következtethetnék arra, hogy a keletnémet múltból szól tanúságtételek traumatikus tapasztalatokról szóló beszámolóként is olvashatóak lennének. Sztompka megközelítésének szoros olvasatával bemutatom, hogy az 1989 és 1990 fordulóján bekövetkezett változások, ha egyáltalán, akkor is csak nehezen értelmezhetők kulturális traumaként. A keletnémet kommunikatív emlékezetre és az emlékezetkutatás elméleteire vonatkozó áttekintés eredményeit külön fejezet összegzi.

A dolgozat következő egysége a képregény-irodalom lehetséges meghatározásait elemzi, ennek során pedig elsősorban két fogalomra összpontosítom a figyelmet: egyfelől a *graphic novel* értelmezési lehetőségeit és jellemzőit vizsgálom, másfelől azokkal a műfaji osztályozásokkal foglalkozom, melyek a történelem és az emlékezés képregényes feldolgozásával kapcsolatban megjelentek a német képregénykutatásban. Egy rövid képregény alapján, mely azt mutatja be, hogy a jelenlegi szövetségi kancellár hogyan emlékezhet személyes élettörténetében a fal leomlására, bemutatom a történetiség és a képregény kapcsolatának módozatait. Astrid Erll irodalomtudományi modelljét alapul véve a képregény mint emlékezeti médium különböző megközelítéseit veszem górcső alá.

Egy további lépésben bemutatásra kerülnek azok a kortárs könyvterjedelmű képregények (*graphic novels*), melyek a jelenkor vonatkozásaival foglalkoznak. Különálló fejezetben dolgozom fel az áttekintést követően, hogy milyen emlékezetpolitikai jellemzők fedezhetők fel ezekben az alkotásokban. Sajátosságként értelmezem azt, hogy ezek a képtörténetek a keletnémet múltat rendszerint megélt történelemként (*erlebte Geschichte*) viszik színre és ehhez pedig a szemtanúság, azaz a tanúságtétel (*Zeitzeugenschaft*) alakzatait alkalmazzák. A következő fejezetek ezért tehát három olyan képregény részletes elemzését tartalmazza, melyekben ez a kulturális gyakorlat központi szerepet játszik. A *Grenzfall* című képregény alapján az autentifikáló eljárásokat azonosítom, melyek között a szemtanúság különféle játékmódjai és megjelenési formái szintén az elmesélt történet hitelességét hivatottak alátámasztani (miközben azonban a képregény szerkesztettségét is leleplezik). Ez az alkotás a keletnémet ellenzéki mozgalmak történetébe nyújt bepillantást és így a besúgás és az ügynökmúlt kérdéseit vizsgálja. Ehhez kapcsolódik egy rövid kitekintő fejezet arról, hogyan vált a keletnémet titkosszolgálat (*Stasi*) emlékezeti momentumból a legkülönfélébb vélt vagy valós sérelmek jelölőjévé napjaink újságírásában.

Thomas Henseler és Susanne Buddenberg elbeszélésével szemben Kitty Kahane más módon mutatja be a tanúságtétel gyakorlatát. A *17. Juni - Die Geschichte von Armin & Eva* elemzése nemcsak a képregény önreflexív elbeszélésmódjaira mutat rá, hanem a képregényes elbeszéléshez elválaszthatatlanul hozzátartozó ironikus-parodisztikus keretezés példáit is vizsgálja. Birgit Weyhe *Madgermanes* című munkájára az említett alkotásokkal ellentétben

egy más vizuális szubverzió jellemző. Ebben az elemzésben arra keresem a választ, hogy milyen képi és szöveges (vagy ezeket ötvöző) elbeszélés módokkal mutatja be ez a képregény a keletnémet múltat úgy, hogy a német történelmet afrikai/mozambiki vendégmunkások szemszögéből egy sajátosan összefonódó múltként tételezi (*Verflechtungsgeschichte*). Ezentúl rávilágítok, hogyan leplezi le a tanúságtételt megbízhatatlan, de ugyanakkor mégis elengedhetetlen fontosságú kulturális gyakorlatként.

Az értekezés további fejezetei ezekre az elemzésekre épülve felvázolják, hogyan hasznosíthatók ezek a keletnémet államról szóló történelmi képregények a külhoni, azaz nem anyanyelvűek által művelt germanisztika szempontjából. Saját egyetemi kultúrtörténeti szemináriumom tapasztalataiból kiindulva kívánom lemérni, hogy milyen mértékben használhatók fel ezek a képregények az országismereti tartalmak közvetítése során és milyen általános következtetések vonhatók le hasonló előadások, kurzusok vonatkozásában. Az értekezés a történelmi képregényekhez készített módszertani feladatok, konkrétan a *Drüben!* című családtörténethez rendelkezésre álló, különböző szempontú anyagokat veti össze és von le következtetéseket a nyelvoktatásra nézve. Zárásként pedig amellel érvelek, hogy a képregénymédiával történelmi tartalmak átadása mellett az idegen nyelvi megértési és kifejezési készség egyaránt fejleszhető. Az összegzés a dolgozat eredményeiből kiindulva további lehetséges kutatási irányokat jelöl ki, melyek a külhoni germanisztika és a képregénykutatás között újabb kapcsolódási pontokat jelenthetnek.

Az értekezés kérdésfelvetései a következőképpen foglalhatók össze: Milyen módon tükröződnek a kortárs német képregényirodalom közelmúltat bemutató alkotásaiban azok az értelmezési módok, melyek a keletnémet múlt és a német rendszerváltás megítélését napjainkban alapvetően meghatározzák? Milyen elbeszélői eljárások révén jeleníti meg a képregényirodalom a keletnémet múlttal kapcsolatos tanúságtételt? Milyen különféle módon használják fel a képregényes elbeszélések a tanúságtétel kulturális gyakorlatát? A dolgozat második része pedig az ezekre a kérdésekre adott válaszok alapján a keletnémet múltat megjelenítő képregények tudásátadásban betöltött szerepét vizsgálja. Itt elsősorban a képregény egyetemi és nyelvórai hasznosításának elméleti vonatkozásai kerülnek előtérbe, valamint a saját képregényes szemináriumaim tapasztalataira reflektálok.

Alkalmazott módszerek

Az értekezés ugyan a magyarországi germanisztika kontextusában íródott, mégsem tekinthető szorosan vett értelemben irodalomtudományi tárgyú dolgozatnak, habár a képregényt tekinthetnénk az irodalmi elbeszélés sajátos jegyekkel rendelkező, hibrid játékmódjának is. Mivel a disszertáció középpontjában olyan kortárs német nyelvű elbeszélések állnak, melyek a német kettéosztottság történetét dolgozzák fel különféle perspektívából, az elemzett képregényes elbeszéléseket minden bizonnyal sorolhatnánk a német irodalomtudományban gyakorta csak *Wendeliteratur*ként, azaz rendszerváltási irodalomként emlegetett szépprózai diskurzusba.⁴ A képregényben azonban az elbeszélés nem csak a nyelven keresztül, hanem a

---

⁴A *Wendeliteratur*, ill. a *Wenderoman* kifejezések ellentmondásosságával kapcsolatban vö.: Kersten, Sonja. Mauerfall-, Post- DDR-, Vereinigungs-, Nachwende- oder dochWendeliteratur? Eine kleine Expedition durch einen großen Begriffsdschungel. Online-Zeitschrift Literaturkritik. Nr. 10 2015. URL: <http://literaturkritik.de/id/21125> (letöltés: 2018. 04. 10.) / Joachimsthaler, Jürgen: Literaturin der ‚Wende‘ – ‚Wende‘ in der Literatur? 10 Thesen. Surynt, Izabela/Zybura, Marek (szerk.): Die Wende. Die politische Wende

képi eszközökkel is közvetítődik, mi több a kép és szöveg különös módon fonódik egymásba. Ebből következik, hogy a képregényes beszédmód leírásához nem elegendő az irodalomtudomány fogalmi rendszerét felhasználni. A képregény médiuma pedig ilyen értelemben alapvetően szükségessé teszi azt, hogy más értelmezői eljárásokat és kategóriákat is bevonjunk az elemzésbe. A jelen dolgozat tudományágakon átívelő jellege így már csak abból is következik, hogy tárgyát kortárs történelmi képregények képezik.

Az értekezés csatlakozni kíván a német nyelvű képregénykutatás jelenkori vitáihoz és eredményeivel a faktuális/dokumentarista elbeszélés képregényes formáinak vizsgálatához járul hozzá. A keletnémet múltat feldolgozó képregények elemzése révén tehát a disszertáció több tudományterület metszéspontján helyezhető el: egyrészt a kiválasztott alkotásokat a kortárs német nyelvű irodalom részének tekintem, másrészt viszont a képregényes kifejezőmód specifikumaira koncentrálok azáltal, hogy az egyes elbeszélések kapcsán a kép és szöveg kölcsönhatását helyezem előtérbe. Továbbá az elemző fejezetekkel amellet szeretnék érvelni, hogy a képregény egyszerre tekintő olyan médiumnak, mely nem csak őrzi egy adott kor emlékezetét és megerősít kanonizált értelmezéseket (*Speichermedium*), hanem lehetőséget ad arra is, hogy egy emlékező közösség a közelmúlt megítélésével kapcsolatban vitákat folytathasson (*Zirkulationsmedium*). Ez a tulajdonsága pedig alapul szolgálhat arra, hogy országismereti-kulturális tartalmakat közvetítsünk vele és megfigyeljük az emlékezetkultúra változásait is.

Elméleti szempontból a disszertáció egyrészt a kultúratudományos emlékezetkutatás jelenkori belátásait használja fel és egyúttal reflektál a tanúságtétel kulturális gyakorlatának értelmezéseire. Részletesen bemutatja a Martin Sabrow és Aleida Assmann között a kérdésben kibontakozott vitát, miközben a szemtanú szerepét médiaarcheológiai és ismeretelméleti kontextusban is vizsgálja. Az a fejezet, amelyben a lengyel elméletalkotó Piotr Sztompka által kidolgozott szociológiai traumamodell kritikáját fogalmazom meg, metaelméleti irányultságú, mert a posztkommunista emlékezetkultúra ellentmondásos elméleti megközelítéseit bírálja. Az ezt követő történelmi képregénnyel foglalkozó egység elsősorban a német nyelvterület képregényes szakirodalmát tekinti át, habár helyenként az angolszász kutatási eredményekre is utalást tesz. René Mounajed, Christine Gundermann, Gerald Munier és Bernd Dolle-Weinkauff elemző kategóriáit rendszerem itt és vonatkoztatom egymásra. A dolgozat elemző fejezetei ezekre az elméleti alapokra épülnek, következésképpen egyszerre hasznosítják a kultúratudományos emlékezetkutatás valamint a média- és képregénykutatás belátásait. Egyszerre szentelnek figyelmet a vizsgált képregények keletkezés- és recepciótörténetének és adnak képet három szoros olvasat alapján arról, hogyan jelenik meg a rendszerváltás előtti múlt a kortárs német képregényben. A záró fejezetekre, ahol a történelmi képregény didaktikai hasznáról van szó, elsősorban kontrasztív és empirikus megközelítés jellemző, hiszen a keletnémet múltól szóló történelmi képregényekhez készült módszertani anyagokat vetem össze egymással és reflektálok saját egyetemi kurzusokon a képregény tanórai használatával szerzett gyakorlati tapasztalataimra.

1989/90 im öffentlichen Diskurs Mittel- und Osteuropas. Hamburg. DOBU Verlag 2007. 144-172. / Gabler, Wolfgang: Diskurs der Unbegreiflichkeit – Zur Geschichte der Wenderomane. Kollmorgen, Raj/Koch, Frank Thomas/Dienel, Hans-Liudiger (szerk.). Diskurse der deutschen Einheit. Kritik und Alternativen. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften 2011. S. 167-192. / Grub, Frank Thomas: 'Wende' und 'Einheit' im Spiegel der deutschsprachigen Literatur. Berlin- New York. De Gruyter. 2003.

Eredmények és kitekintés

A keletnémet múltat bemutató képregényes alkotások áttekintése és elemzése után megállapítható, hogy az alkotások kizárólag csak bizonyos eseményekre helyezik a hangsúlyt és bizonyos látásmódokat előnyben részesítenek. A berlini fal, a szökési kísérletek (*Republikflucht*) valamint a keletnémet titkosrendőrség, az ügynökmúlt ezeknek a történeteknek (is) visszatérő elemei. Kedvelt elbeszélői téma továbbá a fal leomlásának előestéje, a csendes átmenet (*Friedliche Revolution*), mivel ez az esemény nem csak Németország demokratikus önértésének alapja, hanem változatos és kalandos cselekményt tesz lehetővé. Nem, vagy csak alig tematizálódik, hogy az események milyen módon ágyazódnak a világpolitika kontextusába vagy éppen a hidegháború történetébe. A keleti tömb országaihoz fűződő viszonyoknak is csekély figyelmet szentelnek a kiválasztott történetek és inkább a keletnémet társadalom belső feszültségeit és a civil mozgalmakat hangsúlyozzák. Az 1989/90-es politikai átmenet nagyrészt a szocialista állami és társadalmi berendezkedés többé-kevésbé szükségszerű következményeként jelenik meg.

A rendszerváltás előtti időszakot a képregényes elbeszélések elsősorban diktatúraként jelenítik meg, az egyéni emlékek valamilyen erőszakkal kapcsolatos tapasztalat köré rendeződnek. Ugyan a gyermekkori emlékek részben lehetőséget adnak a pozitív viszonyulásra, mégis a zavartság és az elveszettség érzése a gyermektörténetekben is visszatérő. A fiatalokat is rendre konfliktusos viszony fűzi ezekben a képregényekben a keletnémet államhoz. Az ellenállás és az ellenszegülés formáinak kiemelése révén a keletnémet lakosság az események aktív formálójaként jelenik meg. Megemlítendő, hogy a nyugatnémet látásmódok és tapasztalatok csak elvétve tűnnek fel az elbeszélésekben. Szintén hiányoznak azok a (n)osztalgikus beszédmódra jellemző utalások, melyek a letűnt korszak állítólagos vívmányaira irányítanák a figyelmet és valamilyen visszavágyódást fejeznének ki. Összességében megállapíthatjuk, hogy a képregényes elbeszélések Sabrow szóhasználatával élve az elnyomásra fókuszáló *Diktaturgedächtnis* és a hétköznapi élet tapasztalatait kiemelő, de a volt rendszert nem felmagasztaló *Arrangementgedächtnis* között helyezhető el. A dokumentarista megközelítés mindenekelőtt olyan képregényekben fedezhető fel, amelyek az állampolgári nevelés eszközeiként jöttek létre és melyeknek az alkotói különösen nagy hangsúlyt szenteltek annak, hogy munkájukat alapos kutatások előzzék meg és a történetek ne tartalmazzanak szükségtelen cselekményszálakat, hiszen kezdettől fogva oktatási célokra szánták ezeket a történeteket.

Az elemzések alapján továbbá megállapítható, hogy a szemtanú figurája és a tanúságtétel központi szerepet kap a közelmúlt eseményeit feldolgozó képregényekben (is). Ezt a jelentésképző kulturális gyakorlathoz azonban az egyes alkotások eltérő módon viszonyulnak. Közös jellemző, hogy ezek a történetek a szemtanúság bevonásával a cselekményt megidézésével a történelmi eseményeket szubjektív tapasztalatként konstruálják meg és megélt történelemként (*erlebte Geschichte*) jelenítsék meg. A történelmi helyszínek és különféle intertextuális elemek és képközi (interpiktoriális) utalások mellett a szemtanúk révén, a személyes visszaemlékezés e közösségi gyakorlatának beemeléseével helyeződik a cselekmény a közelmúlt kontextusába és válik dokumentarista/történelmi narratívaként olvashatóvá.

Ettől eltekintve jelentős különbségek figyelhetők meg: miközben a *Grenzfall* című képregényben a visszaemlékező szereplők a cselekményt tényszerű és történetileg hiteles elbeszélésként konstruálják meg, addig Kitty Kahane képtörténete a múlt megismerésének megbízhatatlan és megkérdőjelezhető forrásaként láttatja. Birgit Weyhe alkotása a saját élettörténetüket előadó mozambiki vendégmunkások szintén kétes fényben tünteti fel: sem José/Toni, sem Annabella, sem pedig Basilio elbeszélésére nem hagyatkozhat az olvasó. Ezentúl meg kell említeni, hogy Thomas Henseler és Susanne Buddenberg dokumentarista olvasásmódot felkínáló alkotása közvetve akár csak a berlini munkásfelkelésről szóló képregény a személyes emlékek szerkesztettségére, kulturális meghatározottságára világít rá. Habár az elbeszélés nyelvi szintje és a számtalan interpiktoriális utalás a képregény autentikusságát hangsúlyozza, mégis a bemutatott és elmesélt tartalmak médiumra jellemző összefonódása akaratlanul is felfedi, hogy a szereplők visszaemlékezései a közelmúlt eseményeinek fikcionalizált és elbeszélői hagyományokra támaszkodó történetek, vagyis szükségszerűen tökéletlen és torzított képet adnak a rendszerváltás előtti múlt viszonyairól.

A további elemzésekben a képregényes elbeszélés e működés módját Ole Frahm gondolatmenetét követve a képregény médiumának parodisztikus játékmódjaként értelmeztem: Kahane és Weyhe szintén felhasználja ezt a mediális sajátosságot és tudatosan az elbeszélés tárgyává teszik a múlt megjeleníthetőségének és elbeszélhetőségének kérdéskörét. Mindkét utóbb említett képregényes történet az egyéni emlékezés kétértelműségét vizsgálja mind a cselekmény, mind az elbeszélés szintjén. Így például Kahane munkájában számos szereplő van, aki a szemtanú beszédpozíciójából, szubjektív szemszögből írja le az általa megélt történéseket. Ezek a szereplők, ahogyan az a cselekmény későbbi szakaszában kiderül, rendre téves információkat közölnek a főszereplővel vagy pedig olyan dolgokról is beszámolnak, melyeket nem is éltek meg. Weyhe szemtanúi szintén nem megbízható elbeszélők: szemléletes példája ennek Basilio, aki állítása szerint minden apró részletet képes felidézni és szívesen beszél arról az időszokról, amikor az NDK-ban élt. Később azonban fény derül rá, hogy azokat az afrikai szólás-mondásokat, melyeket előszeretettel fűz mondandójába, valójában egy a keletnémet államban kiadott könyvecskéből tanulja meg még érkezése után azért, hogy beszédmódjával megfeleljen az afrikaiakról kialakult, főként a természeti népek vélt babonáságára építő sztereotípiáknak és egzotikusabbnak tűnjön.

A *Grenzfall* című képregényre realista ábrázolásmód jellemző, a szöveges és képi elbeszélés egyaránt a történelmi valóság minél hitelesebb ábrázolásának igényével lépnek fel, melyben a vizuális elemek utalásai szintén fontos szerepet töltenek be. Kitty Kahane grafikus stílusa ezzel szemben naiv gyermekrajzokra hasonlít, Birgit Weyhe ábrázolásmódja pedig szintén inkább egyfajta realista, nem a karikatúrához közelálló vizuális világot teremt. A *Grenzfall* és a *Madgermanes* című képregények között azonban a különbség az, hogy az utóbbi kiaknázza a képregényben rejlő szubverzív potenciált: a történet vizuális elemekkel való megszakításai, határozott színhasználat és az afrikai valamint európai motívumok ironikus-parodisztikus egymás mellé helyezése felelősek azért, hogy ez az alkotás a kettéosztott Németország történetét transznacionális perspektívából nemzeti történelmek összefonódásaként (*Verflechtungsgeschichte, entangled history*) teszi értelmezhetővé. Egyúttal pedig ez az elbeszélés a nyugati emlékezetkultúrákban szinte megkérdőjelezhetetlen autoritással

felruházott szemtanú figuráját is kulturális folyamatok révén és mediális áttéteken keresztül megképződő jelenségként mutatja fel. Kahne hasonló eljárásokat alkalmaz, mint Weyhe. A henningsdorfi acélipari munkásokról szóló alkotásban az elbeszélő képekben rejlő szubverzív lehetősége azáltal bontakozik ki, hogy a képregény önreflexív beszédmódjával a figyelmet a (képi/grafikus) elbeszélés és az (egyéni) emlékezés közötti hasonlóságokra irányítja.

A tanúságtétel itt vázolt játékmódjait más a keletnémet múltat feldolgozó képregényben is tetten érhetjük: az alkotó személyes élettörténete által ihletett *Drüben!* gyermekszemmel mutatja be egy, a fal által kettészakított család viszonyosságait és idézi fel szintén ezt a kulturális elbeszélői gyakorlatot. Thomas Henseler és Susanne Buddenberg más hasonló munkáikban is szemtanúkkal és túlélőkkel készült beszélgetésekre, feljegyzésekre támaszkodnak. Így további megválaszolandó kérdéseket fogalmazhatunk meg a keletnémet múlt képregényes feldolgozásával kapcsolatban: Vajon a többi hasonló alkotásban is hasonlóan autentifikáló, ironikus-parodisztikus és transznacionális irányultság jellemzi a szemtanúság és a tanúságtétel megjelenő alakzatait, formáit vagy léteznek-e más megközelítések e tekintetben? Találunk-e a képregényes újságírás (*comics journalism*/ *Comic-Reportage*) alkotásaiban hasonló képi és szöveges elbeszélői eljárásokat? Beszélhetünk-e egyfajta hagyományról a tanúságtétel narratív funkcionálása kapcsán, vagyis rokoníthatók-e a keletnémet múltról szóló képregényekben megjelelő módozatai a tanúságtételnek más történelmi képregények beszédmódjával például a holokauszt vagy háborús traumákat feldolgozó alkotások esetében? Vannak-e szöveg- és képközi hivatkozások és utalások a rendszerváltás előtti időszakról szóló és a náci múltról szóló elbeszélői diskurzus között a képregényben? Ezek a kérdések jövőbeli, a klasszikus tudományterületeken átívelő, képregénytörténeti kutatások kiindulópontját képezhetik, megválaszolásuk pedig ezért interdiszciplináris és médiumtörténeti megközelítéseket tesz szükségessé, melyek segítségével nem csupán a kulturális és kommunikatív emlékezet képregényes reprezentációit, hanem a képregény médiumát is történeti perspektívából vizsgálhatjuk.

Az utolsó fejezet a képregény tudásközvetítésben és az érzékenyítésben betöltött szerepével foglalkozik a keletnémet állammal kapcsolatos alkotásokon keresztül és arra helyezi a hangsúlyt, hogy egy kultúrtörténeti szeminárium tapasztalatai alapján lemérje, milyen kihívásokkal találkozik az, aki képregények alapján kultúrával és médiummal kapcsolatos ismereteket szeretne átadni. A történelmi képregényekkel kapcsolatos didaktikai szakirodalom és módszertani anyagok áttekintése után általában megállapítható, hogy jelenleg a befogadásközpontú gyakorlatok túlsúlyban a képregénnyel való tanórai munkában. Figyelemreméltó ugyanakkor az is, hogy a német mint idegen nyelv oktatásához készült feladatok és gyűjtemények az ábrázolás és az elbeszélés sajátosságait épp úgy figyelmen kívül hagyják, mint az olyan feladatokat, melyek során a tanulóknak valamilyen önálló írott vagy szóbeli szöveget kell alkotniuk. A kísérletem a következő belátásokra vezetett: egyrészt alaposan fel kell térképezni a tanóra kontextusait és arról is el kell gondolkodni, hogy a tanulók milyen előzetes ismeretekkel érkeznek, milyen szinten ismerik és képesek reflektálni a képregény médiumának működésére és milyen szakkifejezéseket szükséges bevezetnünk ahhoz, hogy a későbbiekben differenciáltan legyenek képesek az olvasott képregényekről beszélni és ne csak azok tartalmát tudják idegen nyelven visszaidézni. Másodrészt, a képregényeket több szempontból is elő kell készíteni (nyelvileg, tartalmilag stb.). Ennek során

ügyelni kell arra, hogy a képregények az adott eseményeket szükségszerűen mindig egy adott nézőpontból láttatják és éppen ezért keletkezésük időpontjának kulturális mintázatait is magukon hordozzák. A tanulókat fogékonnyá kell tehát tenni arra, hogy kritikusan szemléljék a képregényes ábrázolásokat. Harmadrészt, a probléma- és feladatközpontú munkamódszerek tűnnek célravezetőnek és jobban lehetővé teszik a médiummal kapcsolatos kritikus látásmód kialakítását, mint az elvont elemzői kérdésfelvetések. Negyedrészt, a tanulók figyelmét rá kell irányítani a képregényes elbeszélés működésmódjaira és így még az egyetemen tartott idegen nyelvű (germanisztikai) szeminárium középpontjába is elsősorban a médiaelmélet helyett a médiakompetencia kell, hogy kerüljön.

Zárásként elmondható, hogy a bemutatott szeminárium, melyen német nyelvű történelmi képregényeket használtam fel, minden bizonnyal nem egyedülállóak, hiszen német nyelvterületen számtalan képregénnyel foglalkozó egyetemi kurzus hirdetnek és az általam kiválasztott alkotásokat a közoktatásban is felhasználják történelem- és irodalomórákon. A bemutatott kísérlet különlegessége abban állt, hogy a szemináriumra egy magyarországi germanisztikai képzés keretében került sor. A végkövetkeztetések ösztönzésül szolgálhatnak olyan hasonló kurzusok esetében, melyeket a jövőben hasonló körülmények között és hasonló tanulási célokkal nem anyanyelvűek számára tartanak. Kitekintésként a következő irányokat vázolhatjuk fel: a német nyelvű képregényeket nem csak úgy vonhatjuk be a külföldi germanisztikai kutatások tárgykörébe, ha kultúratudományi vagy szak módszertani szempontból vizsgáljuk ezeket a képtörténeteket. A hagyományos germanisztika képregénnyel tudományi kibővítésének és egyúttal interdiszciplináris nyitásának lehetősége egyfelől a művészettörténeti megközelítés adhatja: ha képregényre nem a populáris kultúra médiumként, hanem Dietrich Grünwald megfogalmazásában a képtörténet elvének (*Prinzip Bildgeschichte*)⁵ lehetséges formájaként tekintünk, akkor a képregény beágyazható a képi kifejezés kultúrtörténetébe (*visual culture*) és összehasonlító vizsgálódásokra nyílik lehetőség. További kutatási irány lehetne a képregény és az irodalom kölcsönhatásainak a vizsgálata és az ilyen elemzések alkalomként szolgálhatnának az irodalomtudomány értelmezési kereteinek, kategóriáinak felülvizsgálására és kibővítésére. E tekintetben az *adaptáció*, *kombináció* és *hibridizáció* kínálkoznak kulcsfogalomként.⁶ A képregényfordítások pedig az irodalom- és nyelvtudományi kérdésfelvetések összekapcsolását is eredményezhetnék a nem németországi germanisztikán belül, melynek során szintén figyelembe kellene venni a keletkezés és befogadás eltérő társadalmi és kulturális kontextusait és a médium- valamint kultúrtörténeti vonatkozásokat.⁷ Végezetül kijelenthető: ha a (magyarországi) germanisztika a német nyelvű országok nyelvéről és kultúráját kívánja vizsgálni, megérteni és közvetíteni, akkor függetlenül a tartalmi elemektől és elbeszélői módoktól nem hagyhatja figyelmen kívül a képregény médiumát sem, ugyanis ezek az elbeszélések társadalmi, kulturális és nyelvi változásokról tájékoztatnak és a hagyományos irodalom- valamint nyelvtudományi irányultságú tudományterület újraértelmezését és kibővítését segíthetik elő.

---

⁵Vö.: Grünwald, Dietrich. Die Kraft der narrativen Bilder. Susanne Hochreiter/ Ursula Klingenberg (szerk.). Bild ist Text ist Bild. Narration und Ästhetik in der Graphic Novel. Bielefeld. transcript, 2014. 17-51.

⁶Vö.: Schmitz-Emans, Monika. Comic und Literatur – Literatur und Comic. Zur Einführung. Uö. (szerk.). Comic und Literatur: Konstellationen. Berlin-Boston. De Gruyter, 2012. 1-13.

⁷Vö.: Kaindl, Klaus. Übersetzungswissenschaft im interdisziplinären Dialog : am Beispiel der Comicübersetzung. Tübingen. Stauffenburg-Verl. 2004.

Nyilvántartási szám: DEENK/264/2018.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Trippó Sándor
Neptun kód: VIK61J
Doktori Iskola: Irodalomtudományok Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10036756

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Idegen nyelvű, külföldi könyvrészletek (3)

- Trippó, S.:** Die DDR-Vergangenheit in Comics und Graphic Novels.
In: Geschichte im Comic. Befunde - Theorien - Erzählweisen / Hg. Bernd, Dolle-Weinkauff, Ch. A. Bachmann, Berlin, 239-251, 2017. ISBN: 9783941030985
- Trippó, S.:** Der Bedeutungswandel des Stasi-Begriffes vom Erinnerungsmoment zum journalistischen Schlagwort.
In: Erinnerungskultur : Poetische, kulturelle und politische Erinnerungsphänomene in der deutschen Literatur. Hrsg.: Rainer Hillenbrand, Praesens, Wien, 237-251, 2015, (Pécsér Studien zur Germanistik ; 7.) ISBN: 9783706908160
- Trippó, S.:** Die Wende im ostmitteleuropäischen Raum als kulturelles Trauma? Kritische Bemerkungen zu Piotr Sztompkas Thesen.
In: Wendepunkte in der Kultur und Geschichte Mitteleuropas. Hrsg.: Ernest W.B. Hess-Lüttich, Anita Czeglédy, Edit Kovács, Petra Szatmári, Emese Zakariás, Peter Lang, Frankfurt, 135-145, 2015, (Cross cultural communication, ISSN 0945-9588 ; 28.) ISBN: 9783631671214

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (2)

- Trippó, S.:** Erinnern und Erzählen in der Graphic Novel 17. Juni. Die Geschichte von Armin & Eva (2013).
Werkstatt. 11, 307-323, 2016. ISSN: 1585-3667.
- Trippó, S.:** Zeitgeschichte in Comics: Inszenierung historischer Authentizität in der Graphic Novel "Grenzfall" (2011).
Jahrb. ung. Ger. 2014, 99-114, 2015. ISSN: 1217-0216.

További közlemények

Idegen nyelvű, hazai könyvek (2)

6. Szerk. Majoros, K., Tóth, M., **Trippó, S.**: Neue Dimensionen der ungarischen Nachwuchsgermanistik. Werkstatt: Sondernummer. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Germanisztikai Intézet, Debrecen, 2016.
7. Szerk. Majoros, K., Tóth, M., **Trippó, S.**: Neue Methoden der Datenverarbeitung in der Germanistik [Debrecen, 2014.05.30-2014.05.31.: Argumentum Sondernummer]. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 170 p., 2016.

Magyar nyelvű könyvrészek (1)

8. **Trippó, S.**, Horváth, A.: Interkulturalitás- országismeret- tankönyvi valóság: a kulturális idegenség kérdése a mai nyelvpedagógiában.
In: Tanulmányok a Debreceni Egyetem levelező és részismereti nyelvtanári képzésének megújításához / Csépes Ildikó, Horváth Andrea, Nagy Andrea, Trippó Sándor, Debreceni Egyetem, Debrecen, 73-96, 2015, (Szaktárnet-könyvek ; 9.) ISBN: 9789634738534

Idegen nyelvű, hazai könyvrészek (1)

9. **Trippó, S.**: Eine Pathologie der Bespitzelung: Strukturelle Ähnlichkeiten in den Erzählungen der Stasi-Vergangenheit im deutsch-ungarischen Vergleich.
In: Studien ungarischer NachwuchsgermanistInnen. Hrsg.: von Ágnes Fekete, Miklós Fenyvesi, András Komáromy, ELTE BTK Germanisztikai Int., Budapest, 125-132, 2012, (Budapester Beiträge zur Germanistik, ISSN 0138-905X ; 59.) ISBN: 9789632842462

Idegen nyelvű, külföldi könyvrészek (1)

10. **Trippó, S.**: Repräsentationen der ostmitteleuropäischen Wende und der deutschen Wiedervereinigung in ungarischen Schulbüchern.
In: Aktuelle Tendenzen in der Gegenwartsgermanistik. Hrsg.: Kispál Tamás- Szabó Judit, Peter Lang, Frankfurt Am Main, 161-174, 2015, (Szegediner Schriften zur germanistischen Linguistik, ISSN 2192-6859 ; 5.) ISBN: 9783631659410

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (2)

11. **Trippó, S.**: Jelentős művek: a besugás traumatikus tapasztalatának elbeszélése.
Szkholion. 1, 108-114, 2011. ISSN: 1785-0479.
12. **Trippó, S.**: A múzeum mint a tapasztalás tere- Gondolatok a müncheni Zsidó Múzeum állandó kiállításáról.
Magy. Zsidó Szle. Új folyam 6.-7., 299-309, 2010. ISSN: 1786-3716.

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (2)

13. **Trippó, S.:** Von FDJ-Gruppenachmittagen und Trabanten: ungarische Schulbuchrepräsentationen der DDR aus der Vorwendezeit.
Werkstatt. 8, 11-28, 2013. ISSN: 1585-3667.
14. **Trippó, S.:** Komplett verwandt: zum Gedächtnis der ehemaligen sozialistischen Geheimdienste in Werken von Esterházy und Donnersmarck.
Werkstatt. 5, 63-75, 2010. ISSN: 1585-3667.

Egyéb folyóiratközlemények (12)

15. **Trippó, S.:** Feld-Knapp, Ilona (Hrsg.): Grammatik. Budapest: Eötvös-József-Collegium, 2018.
(CM-Beiträge zur Lehrerforschung 3).
Info DaF. 45 (2-3), 246-250, 2018. ISSN: 0724-9616.
16. **Trippó, S.:** Aust, Robin-M.: "Es ist ja auch eine Methode, alles zur Karikatur zu machen.": Nicolas Mahlers Literatur-Comics Alte Meister und Alice in Sussex nach Thomas Bernhard und H.C. Artmann.
Germanistik. 58 (1-2), 420-421, 2017. ISSN: 1865-9187.
17. **Trippó, S.:** Comics als kritische Reflexion über Mainstream-Journalismus.
Closure. 3, 175-177, 2016. ISSN: 2363-7765.
18. **Trippó, S.:** Comics und Graphic Novels. Eine Einführung. Hrsg. von Julia Abel und Christian Klein.
Germanistik. 57, 546-547, 2016. ISSN: 1865-9187.
19. **Trippó, S.:** Pabis Eszter: Svájci mint elbeszélés. A nemzeti és a narratív identitás kérdései Max Frisch műveiben.
Debr. Szle. 23 (1), 105-108, 2015. ISSN: 1218-022X.
20. **Trippó, S.:** A gyarmati beszédmód nyomában, svájci kontextusban.
Filol. Közöny. 60 (1), 140-146, 2014. ISSN: 0015-1785.
21. **Trippó, S.:** Rezension: Susanne Hochreiter & Ursula Klungenböck: Bild ist Text ist Bild. Narration und Ästhetik in der Graphic Novel. Bielefeld: transcript, 2014, 286 Seiten.
Werkstatt. 9, 74-77, 2014. ISSN: 1585-3667.
22. **Trippó, S.:** Hodgkin, Nick und Pearce, Caroline (Hrsg.): The GDR Remembered-Representations of the East German State since 1989.
Jahrb. ung. Ger. 2012, 249-252, 2013. ISSN: 1217-0216.
23. **Trippó, S.:** Egy kettévágott történelmi narratíva egybevágó elemei.
Klió. 20 (3), 3-9, 2011. ISSN: 1216-2965.
24. **Ford. Trippó, S.:** Egyház 2011: az újrakezdés lehetősége.
Szuverén 3, [3], 2011.
25. **Trippó, S.:** Traumakutatás és transzdiszciplinaritás.
Stud. litt. 50 (3-4), 183-188, 2011. ISSN: 0562-2867.

26. Wulff, C., ford. **Trippó, S.**: A német egység.
Szuverén 10, [6], 2010.

Ismeretterjesztő, népszerűsítő cikkek (2)

27. **Trippó, S.**: Hiúságok vására: egy új Facebook-alkalmazás apropóján.
Kulter.hu 07, [2], 2011.
28. **Trippó, S.**: Kóser vagy nem kóser?: a müncheni Zsidó Múzeum.
Prae.hu. 3, [2], 2011. ISSN: 1585-5112.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2018.06.22.

